Helsinki 9.1.2019

Lausunto liikuntapoliittisesta selonteosta eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Erikoistutkija, FT Jouko Kokkonen, Liikuntatieteellinen Seura

Liikkuminen osana arkea (kaupungissa, luonnossa, työmatkoilla, vapaa-ajalla)

Selonteossa on tuotu keskeisesti esille tarve lisätä 2020-luvulla kaikenikäisten suomalaisten liikkumista. Esitetty tavoite perustuu ensisijaisesti kansantaloudelliseen näkökohtiin, mikä valtiontalouden näkökulmasta on perustelua. Yksilötason liikunnan ja liikkumisen motiiveja tämä retoriikka ei välttämättä kohtaa. Liikkua voi huvikseen, hyödykseen, ilokseen ja joskus jopa haitakseen. Liikkumisen kokonaismäärän kasvattamisen kannalta on tunnistaa liikkumisen erilaiset perusteet ja syyt, mikä antaa ihmisille mahdollisuuksia löytää oman liikkumisensa edellytykset.

Selonteossa tarkastellaan perustellusti liikkumista osana arkea ja halutaan kytkeä se osaksi jokapäiväistä toimintaa. Liikkumisen lisääminen osana arkea onnistuu parhaiten opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpitein varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa. Ministeriö voi myös jossain määrin ohjata julkisten tilojen arkikäytön ja vapaa-ajan toimintojen suuntaamista. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat Liikkuva koulu -hankkeen aikana tehdyt koulupihojen liikunnallistaminen.

Liikuntapalveluita käyttämättömien ja vähän liikkuvien kannalta liikkumiseen vaikuttavat erityisesti kaavoitus ja yhdyskuntasuunnittelu. Vähemmän tavoitteellisen liikkumisen määrää lisäävät lähiliikuntapaikat, hyvin hoidetut ja suunnitellut lähiympäristön kevyen liikenteen väylät ja ulkoilumahdollisuudet. Suunnittelu, rakentaminen ja ylläpito jakautuvat niin valtionhallinnossa kuin kunnissa eri hallinnonaloille, mikä korostaa jo pitkään tiedostetun yhteistyön tarvetta myös tulevaisuudessa.

Liikkumista voi 2020-luvulla lisätä eri hallinnonalojen laadukas ja aidosti tavoitteellinen yhteistyö elinympäristön toimivuuden ja viihtyisyyden parantamiseksi. Tehokkainta on toiminta, joka ei tapahdu yksinomaan liikunnan ja liikkumisen näkökulmasta. Valtion ja kuntien merkitys liikkumisen esteettömyyden parantamisessa ja varmistamisessa niin julkisissa tiloissa kuin elinympäristössä on ollut ja on tulevaisuudessakin ratkaiseva. Esteettömät, sujuvat ja toimivat kevyen liikenteen ratkaisut palvelevat liikuntarajoitteisten ohella myös mm. työmatkaliikkujia.

Osa arkea on myös järjestetty liikunta ja seuratoiminta, jotka on huomioitu hyvin lausunnossa. Niillä tulee olemaan vahva rooli suomalaisessa liikuntakulttuurissa myös 2020-luvulla. Seuratoiminnan merkitys ulottuu liikuntakulttuurin ulkopuolelle kansalaisyhteiskuntaa ylläpitävänä voimana.

Järjestäytyneen liikuntakulttuurin rinnalla Suomessa elää vahvana omaehtoinen liikkuminen, jonka merkitys on suuri aikuisväestölle. Se ilmentyy esimerkiksi luontoliikuntana ja ulkoiluna, jotka ovat aina olleet liikuntapolitiikalle haasteellisia asiakokonaisuuksia. Ne jakautuvat usealle hallinnonalalle niin valtionhallinnossa kuin kunnissa. Luonnossa liikkumisen ja ulkoilun koordinaation lisääminen hallinnonalojen välillä voisi sekä lisätä liikkumisen ymmärtämistä että parantaa palveluja. Jokamiehenoikeuksien säilyttäminen on keskeinen osa tätä kokonaisuutta. Oikeuksia hyödyntäneen kaupallisen toiminnan aiheuttamat lieveilmiöt eivät saa johtaa hätiköityihin rajoitustoimiin.

Hallinnollisesti liikuntapolitiikkaan uusia haasteita tuo toteutuessaan maakuntauudistus, joka vaikuttaa valtion aluehallinnon asemaan. Vielä on mahdoton sanoa, miten maakunnat ottavat liikunnan osaksi omaa kehittämistoimintaansa. Maakunnilla on oikeus valita liikuntalain nojalla toimivien alueellisten liikuntaneuvostojen jäsenet. Tämä voi avata uusia mahdollisuuksia alueellisen liikuntapolitiikan muotoiluun.

Asiakokonaisuuteen liittyy selonteossa esitetty liikuntapolitiikan koordinointivastuun ehdotettu siirtäminen opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulle. Käytännössä ministeriön liikunta-alan viranhaltijoiden voimavarat eivät siihen riittäisi. Lisäksi on syytä muistaa, että eri hallinnonaloilla on oma tärkeysjärjestyksensä. Liikuntapolitiikan perinteisten ydinalueiden (urheilu, tavoitteellinen liikunta, koululiikunta) ulkopuolella ulottuvalla toimintakentällä on omat vaikeutensa. Lisäksi samaa työtä tehdään jo osittain TEHYLI-työssä.

Liikkumisen edistäminen eri elämänvaiheissa

Selonteon yhtenä johtoajatuksena esitetty liikunnan edistäminen elämänkulun kaikissa aiheissa on hyvä, mutta samalla erittäin kunnianhimoinen tavoite. Selonteon suurin merkitys onkin siinä, että se tuo esille liikunnan merkityksen kaikenikäisille kansalaisille.

Arjen liikunnallistaminen onnistuu parhaiten niissä elämänvaiheissa, joissa ihminen käyttää tai joutuu käyttämään yhteiskunnan palveluita. Tehokkaimpia ovat varhaiskasvatus ja peruskoulutus sekä asevelvollisuusaika. Koulutuksessa toisella asteella toimintaympäristö muuttuu vaikeammaksi. Yliopistoissa ja korkeakouluissa opiskelijaliikunnalla on vahva asema, mikä tarjoaa uusia lähtökohtia jo olemassa olevan toiminnan vahvuudet tunnustaen. Nämä peruslähtökohdat eivät muutu 2020-luvullakaan.

Aikuisväestön osalta liikunnan edistämisessä liikutaan pitkälti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen parissa. Liikuntaneuvonnan liittäminen kiinteämmin osaksi lääkärinvastaanotoilla annettavaa terveysneuvontaa vaatii asennemuutosta ja lisävoimavaroja. SOTE-uudistus purkaa palveluketjuja, joiden uudelleenrakentaminen vaatii voimavaroja. Ennaltaehkäisevä työ jää kunnille, mutta niiden voimavaroissa on suuria eroja. Tässä murrosvaiheessa onkin oleellista pitää liikunta osana sekä ennaltaehkäisevää palveluketjua että säilyttää sen vähitellen vahvistunut asema yhtenä osana muun muassa elämäntapasairauksien hoitoa.

Vanhuspalveluissa liikunta voi kohentaa elämänlaatua ja vähentää kustannuksia. Ensiksi on kuitenkin huolehdittava ikääntyvien ihmisarvoisesta kohtelusta. Mahdollisuus esteettömään ulkoiluun ja liikkumiseen on osa tätä. Tämä koskee erityisesti muistisairaita, joiden hoidossa liikunnalla voi olla myönteinen vaikutus.

Liikunnan edistäminen eri elämänvaiheissa on sidoksissa liikkumisen mahdollistavan ja siihen innostavan ympäristön kanssa. Sen lisäksi tarvitaan liikuntaan ja liikkumiseen eri tavoin suhtautuville ihmisille tarkoitettua toimintaa. Yksi malli ei toimi kaikille.

Eriarvoisuuden kasvu

Valtion liikuntapolitiikan keinoin voidaan vaikuttaa liikunnan ja urheilun harrastamisen eriarvoistumiseen varsin rajallisesti. Liikuntapaikkarakentaminen säilyy yhtenä keinoista. Pääosa liikuntapaikoista rakennetaan 2020-luvullakin julkisella rahoituksella, joten valtio ja kunnat voivat

päätöksenteossaan tarkastella eriarvoistumista yhtenä rahoitusperusteena. Kunnilla on vastuu yhteiskunnan varoin rakennettujen ja ylläpidettyjen liikuntapaikkojen käyttökustannusten pitäminen kohtuullisina. Kunnat voivat osaltaan myös edesauttaa koulujen liikuntatilojen käyttöä koulupäivän jälkeen ja tukea koulupäivään liitettyjen liikunnallisten harrastuskerhojen toimintaa.

OKM on jakanut vuodesta 2010 seuratukea veikkausvoittovaroista. Seuratuen yhtenä perusteena on ollut harrastamisen hinnan pitäminen kohtuullisena. Tuen vaikuttavuutta on vaikea arvioida. Toisaalta julkisuudessa esitetyt laskelmat harrastamisen kalleudesta eivät kerro kattavasti tilanteesta: kohtuuhintainen harrastaminen on edelleen mahdollista, vaikka liikuntamuotokohtaiset erot ovat suuria.

Eriarvoistumista on syytä tarkastella maan eri osien välillä ja myös kasvukeskusten sisällä. Erityisesti pääkaupunkiseudulla eriarvoisuuteen vaikuttaa maahanmuuttajataustaisen väestön määrän kasvu. Kulttuuritaustoista johtuen naisten ja tyttöjen mahdollisuudet harrastaa liikuntaa ovat usein heikommat kuin miesten ja poikien.

Keskustelua eriarvoistumisesta haittaa liikunnan rahavirtojen puutteellinen tuntemus. Julkisuudessa korostuu valtion ja kuntien rooli. Julkisen rahavirtojen yleiskuva on nähtävissä vuotuisista tulo- ja menoarvioista. Valtiota ja kuntia paljon suurempia toimijoita liikunnan taloudessa ovat kuitenkin yksityiset yritykset ja kotitaloudet, joiden merkitys on 2000-luvulla kasvanut. Aihepiiristä olisi tarve saada ajantasaista tutkimusta.

Ilmastonmuutos

Ilmastonmuutoksen ja kestävän kehityksen näkökulmasta keskeinen työkalu on OKM:n liikuntapaikkarakentamisen rahoitus, johon esitetään huomattavia lisäpanostuksia 2020-luvun alussa. Uudisrakentamisen ohella korjaustarve on jatkuvasti suuri.

Mikäli liikuntapaikkarakentamisen tukea kasvatetaan selonteossa esitetyllä tavalla, niin hyvän suunnittelun ja elinkaariajattelun korostaminen on tehokkain keino pienentää liikuntapaikkojen ilmastokuormaa. OKM:lla on pitkä perinne liikuntapaikkarakentamisen asiantuntijuuden lisääjänä ja ylläpitäjänä. Alan asiantuntemuksen, neuvonnan ja opastuotannon jatkuvuuden turvaaminen on tehokkain keino pitää yllä rakentamisen laatua. Ilmastonmuutoksen näkökulmasta tämä on tehokas liikuntapoliittinen vaikutuskeino. Samalla on mahdollista parantaa liikuntapaikkojen sisäilman laatua.

Liikuntapaikkarakentaminen on erityisala, jonka kanssa etenkin pienet kunnat ovat tekemisissä harvoin. Muun muassa jäähallien, liikuntahallien ja uimahallien rakentaminen vaatii erityisosaamista, mitä rakennusyrityksillä ja suunnittelijoilla ei välttämättä ole.

Liikuntaan liittyvästä ilmastokuormituksesta suuri osa kertyy liikenteestä. Liikuntapalveluiden käyttö vaatii usein yksityisautoilua. Julkisen ja kevyen liikenteen edellytysten parantaminen ja liikuntapaikkojen saavutettavuuden parantaminen voivat osaltaan vaikuttaa tilanteeseen.